

УДК 811.161.2:81'42

ПРИЄДНУВАННЯ СПОЛУЧНИКАМИ ПІДРЯДНОСТІ

Коцюбовська Г.А.

Національна металургійна академія України

У статті аналізуються текстові конструкції з приєднуванням як особливим типом семантико-синтаксичного зв'язку, розглядається безпосередній зв'язок смислових функції приєднуваної одиниці з такими формальними показниками, як сполучники підрядності. Додана частина цих конструкцій передає додаткові повідомлення, зауваження, пояснення. Під час приєднування цими засобами відбувається зміщення загального змісту, іншоплановість, спостерігається переривчастий характер оповіді, складне багаступеневе повідомлення подається декількома висловленнями, що спрощує побудову фрази й полегшує її сприйняття, а також фіксує увагу, переміщує акцент на приєднувану одиницю.

Ключові слова: приєднування, текстовий зв'язок, приєднувальні конструкції, формальні показники зв'язку, сполучники підрядності.

Постановка проблеми. Проблема вивчення текстових зв'язків є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Серед текстових зв'язків мовознавці виділяють приєднувальний, який є «інтонаційним змістовим різновидом корелятивного зв'язку» [5, с. 379] або виявляється поруч з ланцюговим та паралельним синтаксичними зв'язками [4, с. 151]. Приєднування, на думку авторів енциклопедії, є різновидом синтаксичного зв'язку або співвідношенням двох синтаксичних одиниць на основі семантико-граматичної незалежності однієї з них (опорного речення) та смислового і граматичного тяжіння до неї іншої (приєднувальної конструкції) [6, с. 522]. Приєднування тлумачать «як особливий тип семантико-синтаксичного зв'язку» [2, с. 263], використовуваний насамперед при парцеляції кінцевих компонентів, які передають доповнення до основного повідомлення після його висловлення, в окремі синтаксичні одиниці вищого порядку – дискурсивному висловленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання приєднування і побудов з ним є одним з аспектів загальної лінгвістичної проблеми – системного аналізу синтаксичних одиниць з погляду їх структури та семантики. Сьогодні явище приєднування розглядається переважно через розмежування з парцеляцією, сегментацією: один з типів логіко-граматичних відношень [7, с. 4], семантико-синтаксичний зв'язок, що реалізує логіко-смислові відношення додавання, є одним з видів міжфразового зв'язку [3, с. 13–14], граматична категорія з власним граматичним значенням (додане повідомлення) і граматичною формою (спеціальні сполучники, сполучникові поєднання та інші формальні засоби) [1, с. 5]. На відміну від парцеляції «як явища мовленнєвого, тобто факту комунікативного синтаксису, приєднувальний зв'язок виступає синтаксичним явищем мови як системи» [6, с. 522].

Моделі з логіко-смисловими відношеннями додавання традиційно називають приєднувальними конструкціями, що містять повідомлення, яке доповнює, розвиває висловлену раніше думку, висвітлює її з нового боку і має на меті поширити якимись подробицями, поясненнями. Остання частина цих конструкцій «є синтаксично зміщеною частиною простого або складного речення чи цілим реченням і передає додаткові повідомлення, зауваження, пояснення» [6, с. 522].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи із семантичної співвіднесеності базової і залежної частин, можна виділити смислові функції доданої одиниці, безпосередньо пов'язані з формальними показниками, для яких найближчою є роль службових слів. «Приєднувальний зв'язок буває сполучниковим і безсполучниковим; засобами зв'язку служать сурядні й підрядні сполучники з приєднувальним значенням, вставні слова, а також особливі приєднувальні сполучники і сполучні слова [та й, ще й, а також, до того ж, хіба (що), зокрема, особливо, причому, передусім і т. ін.] та інтонація» [6, с. 522]. Вони виражають у тексті або тільки значення приєднування, або нашаровуються на інші значення і таким чином засвідчують існування вторинного смислу і зв'язку, виступають типовим структурним атрибутом приєднування і виразниками специфіки конструкцій з ними, вказують на синсемантичність доданої одиниці та її синтаксичну позицію, реалізують текстоорганізаційні функції.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – виявити безпосередній зв'язок смислових функцій приєднуваної одиниці з такими формальними показниками, як сполучники підрядності.

Виклад основного матеріалу. Одним із засобів приєднувального зв'язку є підрядні сполучники та сполучні слова, які виступають у ролі приєднувальних. У текстових побудовах з ними логічний зв'язок між компонентами може мати характер, подібний до підрядного: сполучники та сполучні слова виражають залежність, смислову підпорядкованість другої частини змісту базової. Водночас формальна відокремленість прикріпленої частини відрізняє її від підрядного речення: вона відзначається більшою семантичною самостійністю. Відповідно між головним і залежним елементами існує ширший діапазон відтінків логічного зв'язку. У цій функції вони також передають не тільки відношення, властиві їм при поєднанні предикативних частин у складнопідрядному реченні: уживаючись після паузи, характерної для кінця речення, ці засоби зв'язку змінюють своє місце в структурі речення.

Коли приєднувана частина має в складі основної співвідносне за структурою і значенням підрядне речення, то характер приєднування простежується більш чітко: «Тепер почувала, що зможу, все зможу!» – душа Ярославів аж смія-

лась від щастя, що переповнювало зараз її, бо що, коли і в тебе хто-небудь закохався сьогодні? За те, що слянула талантом, не підвела їх усіх... Ні робітників-освітлювачів, ні того смішного Ягура Ягуаровича...Що була правдива. Що знайшлися в тобі якісь незнані поклади, родовища емоцій, раніш не відомі й тобі самій (О. Гончар). Такі випадки є прикладами своєрідного нанизання приєднаних одиниць, де кожна з них пов'язана з виділенням, акцентуацією свого змісту. Незважаючи на структурну і змістову співвідносність з підрядними реченнями, повної тожності немає, оскільки завдяки приєднанню відбувається додавання, ускладнення попередньої думки новими відомостями: *Йди до мене, Уляно! Чуєш? Бо зара пролеться кров* (В. Лис).

Іноді пояснення може стосуватися формального відділеного від основної частини відрізка тексту. Тоді відбувається смислове і зовнішнє виражене об'єднання абзаців: *До нього можна підступити тільки з півночі, але там – високий земляний вал із земляними бастіонами й частоколом, попід валом – рів, що одним кінцем упирається в Буг, другим – у Сільницю*.

Тому й збиралося сюди стільки втікачів (Ю. Мушкетик). При такому оформленні увиразнюється характер додавання пояснювального повідомлення, підкреслюється його необов'язковість. У приєднувальних конструкціях додана думка виступає поясненням, висловлює нову суттєву інформацію, що поглиблює зміст основного повідомлення в цілому. За допомогою такого засобу зв'язку поєднуються елементи, віднесені до формально відділених відрізків тексту: *Все-таки невідомо, який дідько мотається в цих очеретяних нетрях*.

І через те страшно Мокієві (Ю. Мушкетик). Завдяки приєднувальній конструкції відбувається структурна організація тексту.

Вставні слова, частки та інші сполучники, що супроводжують у тексті цей показник приєднувального зв'язку, надають залежній частині нового змісту: *Мабуть, людині не можна відриватися від рідного берега. Й не тільки через те, що тоді її нікому провідати* (Ю. Мушкетик). Ці елементи ускладнюють значення і функцію приєднаного компонента, сприяють прирощенню нового змісту в ньому і нацаруванню на основні причинові відношення між частинами нових, таких, як сумнів, припущення, уточнення, конкретизація тощо.

Сполучники сурядності в поєднанні з підрядними виконують не тільки функцію приєднання, а й свою первинну функцію – поєднання послідовних чи невідповідних, контрастних думок, доповнення зі значенням з'ясування, поширення попереднього компонента: *Я краще тебе знаю, що влада є. І що мене не для пустомолотства в міськраду селищами послано* (О. Гончар); *Кожен із хлопців, виявляється, міг сказати щось про неї своє, кожен її помітив. І як вона по-дитячому музикає свої цукерки на причалах. І як лише зрідка обдарує кого-небудь скупую смішечкою* (О. Гончар).

Приєднані одиниці починають виконувати специфічні функції: пояснення змісту базової: *Його радував цей дух. Бо ж саме такий дух потрібен, щоб гідно зустріти те, що буде* (О. Гончар); розгортання або доповнення до попередньо-

го висловлення: *Таку точку хочу вибрати, щоб не збоку...Щоб камера йшла на цей хаос в лоб!..* (О. Гончар); конкретизації, деталізації: *За все критикуйте! Що й не посплю, що й не доім, що й армія нашу введе цей рік у мільйонери!* (О. Гончар); зауваження, коментування, яке стосується не тільки попереднього повідомлення, а є порівняно самостійно оформленою думкою, звичайною додатковою інформацією: *Підлітком був, коли підхопило його гуляйпільським вітром. Бо хоч будь ти посліднім у житті, а коліс таки й тобі закортить свободу скуштувати* (О. Гончар). Такі значення приєднуваної одиниці пов'язані із семантичною й граматичною невідповідністю елементів тексту частинам складно-підрядного речення: *Щось відчув пан граф чи що? Бо приклав руку з двома відчепітими пальцями до конфедератки й поспішно відійшов* (В. Лис). Вони визначаються відношеннями додавання, при цьому функція сполучника є дещо неповноцінною, що підкреслюється дистантним розташуванням приєднуваної частини: *А потім вона сказала, що піде до Ольки. До вашої доньки, Якове Платоновичу. Ще самотнішою, як вона. Бо в неї, Оленки, бач, є вже він, дід, близький, хоч і чужий* (В. Лис).

Переривчастий характер авторської оповіді, наслідування розмовного мовлення увиразнюють додавання і підкреслюють приєднання: *Тут Яків відчув, що він от-от пожаліє цього чоловіка. Пожаліє, бо... Бо сам був чоловіком* (В. Лис); *І тут зрозумів, що не зробить цього. Не зробить, бо... Бо жити хоче* (В. Лис). Прикладом повного відриву від попередньої частини, перетворенням сполучника на частку є вживання другого компонента в нетиповій номінативній функції заголовка, що виступає елементом композиції твору: *Щоб світився вогник* (О. Гончар). Сполучник, повністю втрачаючи функцію поєднання, вживається в зачинательній і перетворюється на модальну частку. Така трансформація відбувається під впливом розмовного мовлення і має яскравий експресивний характер.

Крім спільних з рештою засобів зв'язку текстоорганізаційних функцій, у приєднувальних конструкціях відбувається приєднання відповідей на попереднє питання: *А знаєш, чому не милиться? Бо з петлюрівським воно душком* (О. Гончар); прикріплення стійких порівнянь, цитат: *Черевики не налазять, а чоботи десь зникли, поки я його обшукував. Як у воду впали* (О. Гончар); *Бажая тобі найближчим часом побачити Дунай. Той Дунай, про який ми стільки передумали, – чистий, голубий від неба... "Як льони цвітуть"* (О. Гончар).

Висновки і пропозиції. Отже, окрему групу засобів приєднання становлять сполучники і сполучні слова, які звичайно виконують функцію поєднання головного і підрядного речень у складнопідрядному. Приєднуючи якийсь елемент до основної частини конструкції, вони виступають у новій для себе ролі. Результатом цього є те, що вони, зберігаючи своє основне значення, набувають специфічно приєднувального значення: додавання, уточнення, пояснення, поширення. Незважаючи на те, що приєднуваний за допомогою цих сполучників компонент має подібну до підрядного речення форму і за змістом

пов'язаний з попереднім висловленням, він усе-таки являє собою самостійне повідомлення, що тяжіє до попереднього як виразник загального ставлення до змісту всієї конструкції.

Таким чином, приєднана одиниця містить певне висловлення, судження, її відзначає дещо інше, ніж у підрядному реченні, функція. Під час приєднання цими засобами відбувається зміщення загального змісту, іншоплановість, спостерігається переривчастий характер оповіді.

При вживанні у цій функції сполучників підрядності складне багатоступеневе повідомлення подається декількома висловленнями, що спрощує побудову фрази і полегшує її сприйняття, а також фіксує увагу, переміщує акцент на приєднану одиницю. Аналіз побудов з приєднанням має значення для системного дослідження синтаксичних одиниць з погляду їх структури та семантики як одного з аспектів загальної лінгвістичної проблеми.

Список літератури:

1. Добрычева А.А. Парцелляция в прозе Довлатова: от предложения к тексту: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / А.А. Добрычева. – Владивосток, 2012.
2. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці, 1999.
3. Івкова Н.В. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н.М. Івкова. – Харків, 2007.
4. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика / Г.Я. Солганик. – М., 1991.
5. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева. – К., 1997.
6. Українська мова: енциклопедія // редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К., 2000.
7. Шевченко Т.В. Парцелляция в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т.В. Шевченко. – Дніпропетровськ, 2007.

Коцюбовська Г.А.

Национальная металлургическая академия Украины

ПРИСОЕДИНЕНИЕ СОЮЗАМИ ПОДЧИНЕНИЯ

Аннотация

В статье анализируются текстовые конструкции с присоединением как особым типом семантико-синтаксической связи, рассматривается непосредственная связь смысловых функций присоединяемой единицы с такими формальными показателями, как союзы подчинения. Добавленная часть этих конструкций передает дополнительные сообщения, замечания, пояснения. При присоединении этими средствами происходит смещение общего смысла, инкоплановость, наблюдается прерывистый характер повествования, сложное многоуровневое сообщение представляется в виде нескольких высказываний, что упрощает построение фразы и облегчает ее восприятие, а также фиксирует внимание, смещает акцент на присоединяемую единицу.

Ключевые слова: присоединение, текстовая связь, присоединительные конструкции, формальные показатели связи, союзы подчинения.

Kotsiubovska H.A.

National Metallurgical Academy of Ukraine

JOINING WITH SUBORDINATE CONJUNCTIONS

Summary

The article analyzes text constructions with joining as a special type of semantic and syntactic connection and considers the direct connection of the semantic function of a subordinate unit with such formal parameters as subordinate conjunctions. The added part of these structures sends additional messages, comments and explanations. When these means are joined, there is a shift of the general content, the planning, the intermittent nature of the narrative is observed, the complex multi-stage message is accompanied by several statements, which simplifies the construction of the phrase, facilitates its perception, as well as fixes attention, moves the emphasis on the unit to be joined.

Keywords: joining, text connection, joining constructions, formal indicators of communication, subordinate conjunctions.